

MARTYROLOGIA POLAKÓW NA KRESACH POŁUDNIOWO-WSCHODNICH W LATACH 1939-1945. STUDIUM SOCJOLOGICZNE (streszczenie rozprawy doktorskiej)

W rozprawie doktorskiej *Martyrologia Polaków na Kresach południowo-wschodnich w latach 1939-1945. Studium socjologiczne* zrealizowano badania w oparciu o główne dzieła polskiej literatury kresowej (prozy) oraz realia historyczne. Główny problem socjologiczny tego studium sprowadza się do pytania: Jak wyglądała martyrologia polskiej ludności kresowej w okresie 1939-1945? Pytanie to domaga się uszczegółowienia w kolejnych zapytaniach: Jakie są główne cechy społeczne, przestrzenne, kulturowe i geopolityczne Kresów południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej? Czy integralny nacjonalizm ukraiński był głównym źródłem eksterminacji Polaków? Od kogo doświadczali prześladowań i mordów mieszkający na Kresach południowo-wschodnich Polacy w latach 1939-1945? Jaki był przebieg i formy masowych mordów na ludności polskiej w prozie kresowej? Jakie są czynniki wpływające na współczesne stosunki polsko-ukraińskie?

W opracowaniu problemów wykorzystano bibliografię, na którą składa się: literatura naukowa, źródła literackie, literatura popularno-naukowa i publicystyczna związana z tematyką pracy. Literaturę naukową, popularno-naukową i memuarystyczną uzupełniono netografią. Wykorzystano w niej materiały zawarte w Internecie, które w pracy okazały się pożyteczne.

W studium posłużono się wieloma metodami socjologicznymi, wśród których rozróżniono metody zasadnicze i pomocnicze. Zastosowano je w odniesieniu do socjologii, historii i literatury. Do metod podstawowych wykorzystanych w dysertacji należą: analiza treści, odpowiednia do analizy dokumentów osobistych metoda biograficzna i metoda historyczno-porównawcza. Również przydatne okazały się metody: analiza źródeł zastanych, synteza zgromadzonego materiału oraz metoda opisu i eksploracji danych.

Dysertację ustrukturyzowano, rozpoczynając od wprowadzenia w tematykę pracy, kreśląc główne problemy i cel. W pierwszym rozdziale skupiono się na omówieniu koncepcji

pracy z podaniem wyjaśnienia pojęcia i przedmiotu socjologii literatury, eksplikacji i uzasadnienia tematu, wyjaśnieniem pojęć związanych z tematem pracy, problematyką pracy, metodami i kryteriami analizy historyczno-socjologiczno-literackiej. Dodatkowo załączono w rozdziale dwa schematy, przedstawiające główny problem pracy wraz z problemami szczegółowymi i podporządkowanymi oraz podobieństwa i różnice między realiami historycznymi a rzeczywistością literacką. Drugi rozdział teoretycznie wprowadza w koncepcje konfliktów ukazanych przez wybranych ich twórców. Trzeci rozdział został poświęcony ogólnej charakterystyce Kresów południowo-wschodnich w ujęciu historycznym. Przedstawiono w nim położenie geograficzne Kresów południowo-wschodnich, następnie ukazano rys historyczny tychże Kresów, koncentrując się na historii dotyczącej okresu do II wojny światowej. W końcu scharakteryzowano kresowian, żyjących w okresie II Rzeczypospolitej, ukazano strukturę płci, wieku, pochodzenia społecznego, miejsca zamieszkania, z uwzględnieniem konfesji religijnej i przynależności etnicznej. Czwarty rozdział wprowadza w integralny nacjonalizm ukraiński, będący głównym źródłem martyrologii kresowian. Rozdział ten opisuje nacjonalizm ukraiński, przedstawiając go na tle innych nacjonalizmów neopogańskich, a także ideologię, doktrynę nacjonalizmu ukraińskiego według Dmytra Doncowa i jego zwolenników. Nadto prezentuje założenia, cele i program tego nacjonalizmu wraz z jego praktycznym odniesieniem. Piąty rozdział traktuje o przebiegu wydarzeń na Kresach południowo-wschodnich w latach 1939-1945. W strukturze tego rozdziału wyodrębnione zostały trzy podstawowe wątki tematyczne: pierwsza okupacja sowiecka (1939-1941), okupacja niemiecka (1941-1944) i druga okupacja sowiecka (1944-1945). Rozdział szósty generuje przejawy martyrologii ludności polskiej na Kresach południowo-wschodnich kreowane w literaturze pięknej. W korpus pracy wpisane zostały następujące kwestie: wizja społeczności kresowej przed wybuchem II wojny światowej, ukraińskie organizacje nacjonalistyczne, transformacje postaw ukraińskich w relacji do Polaków i innych nacji na początku okupacji oraz kolaboracja nacjonalistów organizacji ukraińskich z Sowietami i Niemcami. Nadto omówiono ideologię OUN, doktrynę, program nazizmu ukraińskiego i jego realizację, pojedyncze i masowe akty przemocy ze szczególnym okrucieństwem, dramat rodzin mieszanych polsko-ukraińskich oraz próby udzielania pomocy Polakom, indoktrynację zwykłych ukraińskich chłopów przez ukraińskich nazistów oraz udział duchowieństwa grekokatolickiego i prawosławnego w eksterminacji Polaków, a także doświadczenia pisarzy kresowych kreujących obraz polskiej martyrologii. Siódmy rozdział przybliży uwarunkowania i czynniki, mające wpływ na współczesne stosunki polsko-ukraińskie i rolę w nich polskiej literatury kresowej. W rozdziale tym przede wszystkim

skoncentrowano się na stosunkach polsko-ukraińskich, na które duży wpływ ma odradzanie się na Ukrainie nacjonalizmu. W tym celu przedstawiono wpływ „Kultury” paryskiej, polskich władz i elit opiniotwórczych, rolę literatury kresowej oraz omówiono współczesny nacjonalizm ukraiński. Zakończenie dysertacji zawiera konkluzje, będące wynikami przeprowadzonych badań. Całość pracy wieńczy wykaz tabel, wykresów i schematów oraz wykaz skrótów, bibliografia i aneks, posiadający wybrane dokumenty związane z tematyką pracy i opracowane na podstawie A. Kormana zestawienie najbardziej okrutnych sposobów męczeństwa Polaków przez UPA oraz mapę administracyjną II Rzeczypospolitej z zaznaczonymi na niej wybranymi miejscami męczeństwa Polaków.

Opracowanie to nie wyczerpuje w pełni problematyki związanej z martyrologią. Należy pamiętać, iż chociaż czystki etniczne jako fakt historyczny zostały udowodnione, to nadal zagadnienie to wymaga rzetelnych uzupełnień i głębszych wyjaśnień.

Niniejsza dysertacja stawia wysokie zadania i otwiera nowe perspektywy badawcze problematyki martyrologii kresowian w świetle nie tylko socjologii i historii, ale przede wszystkim socjologii literatury. Osiągnięte rezultaty przeprowadzonych badań pozwalają nakreślić dalsze poszukiwania w zakresie socjologii. Przeprowadzone w oparciu o materiał badawczy, jakim jest proza kresowa, badania nad martyrologią Polaków na Kresach południowo-wschodnich w latach 1939-1945 umożliwiają zdiagnozowanie problemu martyrologii w ujęciu socjologicznym. Podobne badania warto by przeprowadzić także na podstawie poezji kresowych twórców, wśród których wystarczy wymienić między innymi Zygmunta Rumla, Andrzeja Kuśniewicza, Andrzeja Chciuka i Mariana Hemara. Jest to wyzwanie do kontynuacji i zadanie na przyszłość, które stoi przed zainteresowanymi tą problematyką.